

М. В. Лейфура,

аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

M. Leifura,

PhD student, Taras Shevchenko National University of Kyiv

SHADOW ECONOMY IN THE CONTEXT OF INNOVATION AND INVESTMENT DEVELOPMENT

У статті розглянуто теоретичні підходи до визначення сутності поняття тіньова економіка, його змістовні особливості та характерні ознаки, систематизовано підходи до визначення результатів функціонування тіньової економіки.

Виокремлено основні критерії розмежування тіньового та офіційного секторів господарської діяльності, описуються особливості застосування цих критеріїв по відношенню до класифікації господарської діяльності як тіньової в умовах розвитку інноваційної складової національної економіки.

Розглянуто аспекти функціонування процесів тіньової економічної діяльності в контексті інноваційно-інвестиційного розвитку, розкривається специфіка явища інновацій в тіньовій економіці та поняття інноваційної тіні як виду прихованої економічної діяльності, що виникає у зв'язку з відставанням державного регулювання від сучасних реалій функціонування господарської діяльності.

The article deals with the theoretical approaches to the shadow economy definition, its substantial and characteristic features, systematic approach to determination of the shadow economy operations results.

The basic criteria in difference between shadow and official sectors economic activity are distinguished, features of the application to these criteria in relation to the classification of economic activities as a shadow in the conditions of the innovative component development of the national economy described.

Paper deals with an aspects of shadow economic activity in the context of innovation and investment development, revealed the specific nature of innovation in the informal economy and the concept of innovative shadow, as a kind of hidden economic activity occurs in connection with a lack of state regulation functioning in the modern economic activities.

Ключові слова: тіньова економіка, інноваційно-інвестиційний розвиток, інноваційна тінь, державне регулювання, офіційний сектор.

Key words: shadow economy, innovation and investment development, innovation shadow, government regulation, official sector.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У сучасних умовах функціонування української економіки, обтяжених кризовими обставинами, складною політичною ситуацією і проблемами макроекономічної нестабільності, необхідно шукати нові напрями і джерела економічного розвитку і зростання, а також визначення основних проблем у економічній сфері, що стримують такий розвиток.

Одним з таких чинників є тіньова економіка, яка традиційно розглядається як фактор стримування розвитку національної економіки та зниження ефективності проведення політики державного регулювання економіки. Хоча є наукові підходи, що акцентують увагу на конструктивному впливі тіньової економіки на суспільство у певних умовах.

В умовах переходу світової економіки на інноваційно-інвестиційний шлях розвитку, тіньовий сектор також зазнає змін, пов'язаних як з відкриттям нових можливостей для суб'єктів тіньової діяльності, так і можливостям для боротьби з тіньовою господарською діяльністю, також змінюються види і напрями тіньової діяльності, що ставить питання визначення даного поняття в умовах інноваційного розвитку світової економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми тіньової економіки системно почали вивчатися зарубіжними економістами з 30-х років минулого століття. Дослідженню питання тіньової економіки присвячені праці наступних вчених: А. Френз, Д. Блейдс, Д. Кассел, Л. Косалс, П. Гутманн, К. Мак-

Таблиця 1. Підходи до визначення суті поняття тіньова економіка

Автор	Визначення та сутність
Зарубіжні вчені	
А. Френз	Тіньова економіка - це діяльність, що не зараховується до ВВП через відсутність методологічної бази обліку нелегального виробництва товарів і послуг. До її компонентів відносять приховану діяльність самозайнятих та приховану діяльність зайнятих, що працюють додатково
А. Ділтон, С. Морріс	Тіньова економіка - заборонені види економічної діяльності. Тіньова економіка - виробничі та невиробничі види нелегальної діяльності, які приносять дохід
Б. Даллаго	Тіньова економіка складається з нелегальної, прихованої та неофіційної економіки. Основними видами тіньової економіки є: а) контрабанда, нелегальні азартні ігри, нелегальна торгівля наркотиками, проституція, шахрайство, крадіжки, привласнення виданих під розписку грошей; б) приховані рентні доходи, прихована зайнятість, робота без ліцензій, нелегальне проживання іноземців, зайнятість пенсіонерів та осіб, що отримують соціальну допомогу з безробіття; в) приховування угод, "чайові", самозайнятість; г) бартер товарів та послуг; д) садівництво, городництво, продаж продукції домашнього або кустарного виробництва
Ф. Шнайдер	Відносить до тіньового сектору економіки саме ту частину ВВП, що не врахована в офіційній статистиці
Е. де Сото	Визначає тіньову економіку як нішу для тих, чії витрати на дотримання чинного законодавства при здійсненні господарської діяльності перевищують вигоди від досягнення своєї мети
П. Гутманн	Тіньова економіка - це будь-яка економічна діяльність, не врахована офіційною статистикою. Її основні складові: нелегальна, прихована, неформальна економіка
Б. Контіні	Ототожнює тіньову економіку як "невидиму" діяльність, яка враховує тіньову (приховану) економіку і незаконну діяльність
Д. Блейдс	Тіньова економіка - діяльність, яка не враховується у ВВП тому, що не показана органами державної влади. Компоненти тіньової економіки: незадеклароване нелегальне виробництво; нелегальне виробництво; доходи в натуральній формі, що приховані.
Вітчизняні вчені	
І.І. Мазур	Тіньова економіка - складне соціально-економічне явище, що представлене сукупністю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але аморальних, економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності щодо отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків.
О. Турчинов	Тіньова економіка - це економічна діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, а також діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства
З.С. Варналій	Виділяє три блоки тіньової економіки: 1) неформальна економічна діяльність - легальне (нерегламентоване державою) виробництво товарів і надання послуг; 2) підпільна економіка - порушення в межах дозволеної економічної діяльності; 3) незаконна економіка - здійснення заборонених видів діяльності
В.О. Мандибуря	Розглядає тіньову економіку з двох позицій у вузькому і широкому розумінні, а саме: 1) у вузькому розумінні тіньова економіка обмежується лише тими видами економічної діяльності та відповідними відносинами, які за змістом є або протиправними, або суспільно небезпечними (що на практиці не завжди збігається); 2) у широкому розумінні до тіньової економіки належить: сектор домашніх господарств (сектор натурального самозабезпечення); "неформальний сектор" (нерегламентована діяльність: дрібне виробництво, послуги, торгівля, "світло-сірий" сектор); "темно-сірий" сектор (законспірований сектор легітимних видів економічної діяльності); "чорний" (кримінальний, "криваво-чорний"); диверсифіковані частки "чорної" економіки
С.В. Мочерний	визначає тіньову економіку як сферу вияву економічної активності, спрямованої на отримання доходів від здійснення заборонених видів діяльності або на ухилення від суспільного (державного) контролю та сплати податків при здійсненні легальних видів економічної діяльності

Джерело: складено автором на основі даних [1—12].

каффі, Б. Свенсон, К. Харт, Е. Де Сото, Д. Енсте, Ф. Шнайдер та інші. Серед вітчизняних дослідників, основоположників розробки даної проблематики, необхідно виокремити роботи таких вчених, як: І. Мазур, З. Варналій, О. Турчинова, О. Глуценка, В. Гончарову, В. Мандибуря, Т. Приходька, М. Флейчук та інші.

Однак недослідженими залишаються особливості тіньової економіки, що функціонує і розвивається в інноваційному суспільстві.

МЕТА СТАТТІ

Метою роботи є систематизація підходів до визначення поняття тіньової економіки, виявлення особливостей даного поняття в умовах інноваційно-інвестиційного розвитку економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Поняття тіньова економіка досить різнопланове і багатогранне, у вітчизняній і світовій науці не існує єдиного підходу до його трактування (таблиці 1).

Проаналізовані визначення поняття тіньової економіки можна поділити на декілька підходів.

І. Підходи до визначення суті поняття "тіньова економіка". Згідно з першим підходом поняття тіньової

економіки, ряд вчених, серед яких А. Френз, П. Гутманн, Б. Контіні, Д. Блейдс, О. Турчинов та інші, розглядають саме як "економічну діяльність". Зокрема О. Турчинов дає наступне визначення поняттю: "тіньова економіка — це економічна діяльність, яка не враховується і не контролюється офіційними державними органами, а також діяльність, спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства" [10].

Друга група вчених визначають дане поняття, як "систему соціально-економічних відносин", що більш широко розглядає дану проблему в контексті підприємницької діяльності порівняно з попереднім підходом, акцентуючи увагу на тому що можливість здійснення тіньової економічної діяльності залежить не просто від дій окремих суб'єктів господарювання, а передбачає складну систему відносин підприємств що формуються в процесі реалізації тіньової діяльності.

Третя група вчених, характеризує тіньову економіку як "соціально-економічне явище", до цієї групи можна віднести визначення Мазур І.І. та Варналій З.С. Автори розглядають тіньову економіку, як "складне соціально- економічне явище, що представлене сукупні-

стю неконтрольованих і нерегульованих як протиправних, так і законних, але аморальних, економічних відносин між суб'єктами економічної діяльності щодо отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків" [9; 11]. Особливістю даного підходу є виведення поняття тіньової економіки на якісно новий рівень, що характеризує тіньову економічну діяльність не як спорадичну діяльність окремих суб'єктів чи груп суб'єктів та системи взаємозв'язків між ними, а як окремий елемент соціально-економічного життя суспільства, що має свої об'єктивні підстави та закономірності існування. Даний підхід характерний для визначення поняття тіньової економіки для країн з перехідним типом економіки, де прихована господарська діяльність набуває надзвичайних масштабів і є невід'ємною складовою цих країн.

Серед інших підходів необхідно виокремити підходи які розглядають тіньову економіку, як "нішу" в економіці Е. Де Сото [5], сектор економіки, частину економіки.

Таким чином, найбільш поширеними і системними підходами до визначення суті тіньової економіки є окреслення даного поняття через економічну діяльність і соціально-економічне явище, які характеризують дане поняття з точки зору різних рівнів господарської діяльності: останнє — як елемент в структурі економіки, на макроекономічному рівні; перше — на мікрорівні, як специфічний вид, сфера чи напрям діяльності суб'єктів господарювання.

Пі. Підходи до визначення змісту поняття "тіньова економіка", та її характерних ознак. Зміст самого явища тіньової економіки, його характерні ознаки, критерії за якими господарська діяльність може бути розглянута як тіньова також не мають єдиного підходу.

Одним з найважливіших ознак тіньової економіки вважається дотримання законності дій "діяльність з порушенням норм закону", так зокрема А. Френз, А. Ділтон, С. Морріс та В.О. Мандибур розглядають в рамках тіньової економіки лише діяльність, що суперечить нормам законодавства, на нашу думку, це звучує поняття тіньової економіки. В тіньову діяльність може включатися і та діяльність яка не передбачає прямого порушення законодавчих норм, передбачаючи навмисне використання "білих" плям — прогалин у законодавстві або здійснюючи господарську діяльність без порушення законів.

Тобто тіньова економіка в багатьох країнах функціонує не лише з порушення чинного законодавства, а й виникає в рамках офіційного правового поля. Причиною та можливістю виникнення тінізації економіки в рамках офіційної виступають: лобіювання інтересів, корупція на різних рівнях державного управління і т.д. Навіть формальне набуття офіційного статусу не означає детінізацію таких процесів остаточно, оскільки і тоді існуватиме різниця між "офіційним" та "формальним" (І. Клямкін, А. Тимофєєва) [13].

Важливим критерієм визначення тіньової економіки є характеристика даної діяльності, як такої, що не висвітлюється у державній статистиці і відповідно у валовому внутрішньому доході країни. При цьому важливо розрізнити причину такого не відображення у статистиці. Так з точки зору джерела формування тіньової економіки необхідно виділити підприємців, які приховують окремі види і напрями своєї діяльності і упушення держави у систематизації інформації. Доцільно розрізнити тіньовий сектор як цілеспрямовану діяльність підприємців по ухиленню від розкриття всієї необхідної інформації для офіційних державних органів та окремо діяльність, що підпадає під визначення тіньової економіки у зв'язку з тим, що така інформація не була затребувана державою.

При визначенні тіньової економіки як прихованої економічної діяльності, її розглядають як "не задекларовану або частково задекларовану діяль-

ність" (В. Патрізі), "прихована від державного обліку економічна діяльність" (Ю. Козлов), "незарєєстрована в державних органах і неконтрольована діяльність" (А. Сергєєв), де фактично причиною не відображення в офіційній статистиці є ухилення від звітності суб'єктів господарювання або викривлення даних звітності.

Іншою причиною не відображення інформації про економічну діяльність суб'єктів господарювання виступає не врахована або частково врахована економічна діяльність: "будь — яка економічна діяльність, не врахована офіційною статистикою" (П. Гутманн, Е. Фейг), економічна "діяльність, що не включається до валового внутрішнього продукту" (А. Френз, Д. Блейдс, Ф. Шнайдер та інші) [1, 4, 8].

Не врахована державою діяльність є тіньовою, оскільки не відображена у статистиці і органи влади не володіють інформацією про неї, за її результатами діяльності не сплачуються податки і не враховується в валовий внутрішній продукт, що негативно впливає на економічний розвиток країни, її конкурентоздатність, інвестиційну привабливість та добробут в цілому.

Проблема не відображення окремих даних у офіційній статистиці і ВВП часто пов'язана з недосконалістю методики обчислення величини національного доходу країни і можуть не включати окремі джерела доходів і витрат. Ще в другій половині ХХ ст., американські економісти П. Гутманн і Е. Фейг звернули увагу на те, що велика частка створюваного продукту в розвинених країнах не включається до ВВП, яку вони визначали як тіньову економічну діяльність згідно з Е. Фейгом до неї відносили економічну діяльність, що є легальною, не прихованою, але й такою, що не підлягає оподаткуванню і з різних причин не враховується офіційною статистикою; передбачає сектор натурального господарства, що включає виробництво в домашніх господарствах, надання послуг на епізодичній основі, невеликі підробітки (ремонт будинків за участю родичів, сусідів, знайомих, власними силами; догляд за дітьми; прибуток, що отримується з присадибних ділянок тощо). Така діяльність, як правило, не оподатковується і не враховується при розрахунках валового національного продукту, оскільки здійснити її облік практично неможливо.

На даному етапі розвитку світового господарства, в умовах розвитку комп'ютерних технологій, інформаційних систем, телекомунікаційних мереж та Інтернет-мережі тіньова економіка в секторі натурального господарства, яку Е. Тоффлер, визначає як "економіка для себе", набирає характерно нових рис. Така економічна діяльність, зумовлена новітніми технологічними досягненнями інформаційного суспільства, яка не підпадає під дію чинного законодавства та обліку офіційною статистикою — визначається Мазур І.І. як "комунікаційна тінь", що пов'язано зі складністю обліку і контролю проведення операцій господарської діяльності в мережі — Інтернет, оскільки є віртуальною, і не може бути оцінена в межах певного механізму ціноутворення, а відтак, і податкові надходження від такої діяльності складно (а іноді неможливо) визначити.

В історії є приклади, коли методики обчислення величини ВВП можуть також не включати нові види чи сфери господарської діяльності. Так, в СРСР при обчисленні цього показника не враховувався внесок у його створення працівників сфери нематеріального виробництва. Хоча в часи СРСР у економіці сектор послуг складав надзвичайно малу частку ВВП, однак сьогодні сектор послуг складає понад дві третини ВВП розвинених країн і сягає майже половину ВВП пострадянських країн. Проблема не повного висвітлення статистики про господарську діяльність у ВВП є надзвичайно важливою, оскільки через неї не можливо адекватно оцінити стан господарської діяльності в країні, виявити зрушен-

ня, що відбуваються в структурі економіки тощо, що важливо при переході до нового типу економічного розвитку.

Так, наприклад, сьогодні більшість розвинених країн враховують екологічну складову у складі ВВП, корегуючи його "шляхом вираховування від'ємників, що характеризують обсяги використання природних ресурсів у економічній діяльності, шкоди довкіллю і витрат на охорону навколишнього середовища". Така інформація не збирається державними органами більшості країн з перехідною економікою, і відповідно не відображається у їх ВВП, що означає не повне висвітлення інформації про підприємницьку діяльність і не врахування частини витрат країни.

За умов розвитку інноваційної економіки виникають нові товари і ринки, нові методи і способи організації і ведення бізнесу, що сприяє тому, що окремі сфери господарської діяльності є не врегульовані. Так, наприклад, сфера продажу віртуальних товарів — нова сфера, що передбачає продаж в комп'ютерних іграх "віртуальних тракторів", "віртуальних корів". Така сфера діяльності є новою і не врегульованою з точки зору стандартів бухгалтерського обліку, а тому підприємства можуть використовувати різні способи використання прогагин у законодавстві і нормативах бухгалтерського обліку для оптимізації своєї господарської діяльності і збільшення своїх прибутків. Зокрема згідно GAAP навіть якщо компанія отримала гроші, їх заборонено визнавати поточним доходом доти, поки ця компанія не надала продукт або послугу, за які їй заплатили. Для переведення передоплати в доходи і маніпулювання фінансовими результатами в різних звітних періодах, компанія звітувала за власними стандартами, де "віртуальні трактори" піддавались амортизації протягом періоду гри користувачів сервісу онлайн, а витрати на "віртуальні малюнки та швидкозношувані предмети" зараховувались одразу.

Якщо вміло маніпулювати такими оцінками, реально істотно поліпшити фінансові результати. Інноваційність сфери і не врегульованість також дає можливість компанії приховувати заборгованість і зростаючий криза ліквідності, як у приклади з Lehman brothers. У регулятора немає спеціальних правил для соціальних мереж. А звичайні правила говорять, що цей дохід можна визнавати доти, поки він не став реальним. Іншими словами, навіть якщо компанія отримала гроші, їх заборонено визнавати поточним доходом доти, поки ця компанія не надала продукт або послугу, за які їй заплатили.

Так, виникають інновації в тіньовій економіці, так звані тіньові інновації, передбачаючи інновації, що приносять позитивний ефект суб'єктам господарювання, що вдаються до девіантної поведінки, але не приносять належного соціально-економічного ефекту національній економіці, зокрема державі.

Дане явище в економіці актуалізувалось у останній час у зв'язку із відставанням державного регулювання від сучасних реалій господарської діяльності від ряду змін, що відбуваються в системі господарювання.

Крім вище зазначених операцій в мережі Інтернет з придбанням-купівлею товарів в секторі натурального господарства, відбуваються також зміни і у інших сферах підприємницької діяльності. Зокрема валютно-фінансовій, пов'язаній в тому числі з розвитком євро-ринків, де продаж та купівля фінансових інструментів відбувається в третіх країнах по відношенню до емітента і покупця, не підпадаючи під державне регулювання цих країн і не повністю відображаючись в статистиці.

Дане явище може також ускладнюватись в умовах проведення несистематизованої та фрагментарної державної політики регулювання господарської діяльності.

Ще однією ознакою тіньової економіки є діяльність, що не підпадає під державне регулювання.

Так, на думку Д. Коломер В'ядель це такий вид економічної діяльності, що "не регулюється державою", польські дослідники визначають тіньову економіку саме як ту сферу, що "Тіньова економіка — це легальна господарська діяльність, яка здійснюється за межами досяжності державних органів" [14]. На думку О. Турчинова, це та діяльність яка "не враховується і не контролюється офіційними державними органами", "неzareєстрована в державних органах і неконтрольована діяльність" А. Сергеев, тому згідно з даної позиції фактично все, що знаходиться поза межами регулювання з боку суспільства в ролі держави і є тіньовою економікою. Якщо мова йде про ту частину, яка пов'язана з кримінальним аспектом діяльності, то тут безперечно йде мова про відсутність державного контролю за даним напрямом господарської діяльності. Однак, коли йде мова про інші сфери тіньової економіки, в тому числі приховану, критерій відсутності державного регулювання сфери не обов'язково справеджується. Більш доцільно вживати термін неефективність державного втручання і регулювання економіки у зв'язку з тим, що дані види економічної діяльності в цілому підпадають під сферу контролю держави, однак з неї можуть випадати окремі напрямки чи дії господарських суб'єктів. Таким чином, тіньова економіка завжди в тій чи іншій мірі передбачає неможливість державного контролю господарської діяльності чи її окремих складових.

Фактично можливість контролю з боку держави за господарською діяльністю підприємств виступає не лише як ознака тіньової економічної діяльності, а є однією з найважливіших причин тінізації економіки. Тіньова економіка присутня по відношенню до держави, інституту регулювання соціальних відносин, від якої приховуються окремі види діяльності. Часто тіньова економіка виступає результатом неефективного функціонування державної системи управління, що в свою чергу може відбуватися з багатьох причин, в тому числі: наявності системної кризи в економіці, активних процесів трансформації суспільно-економічного розвитку тощо.

Таким чином, можна виокремити наступні критерії вирішення тіньової економічної діяльності: законність видів діяльності, звітність в державні органи та статистику, відображення в статистиці та ВВП та державний контроль (рис. 1), згідно з якими економічну діяльність можна класифікувати на офіційну та тіньову економічну діяльність.

У офіційній економіці передбачається можливість здійснення повноцінного державного контролю, на відміну від тіньового сектору, де державний контроль покриває лише окремі сфери економічної діяльності або державне регулювання неефективне. У кримінальній сфері державний контроль відсутній.

З рисунка 1. видно, що офіційний сектор складається з тих видів діяльності, що дозволені згідно з чинним законодавством, зареєстровані, враховується в звітності суб'єктів господарювання і державних органів та відповідно знаходять своє відображення в офіційній статистиці, така діяльність підпадає під державний контроль і регулювання.

Поняття тіньової економіки можна окреслити через протипоставлення поняття офіційної економіки, оскільки ці поняття завжди існують поряд, тобто все, що за ними, чи іншими причинами не може бути віднесена до офіційної економіки є тіньовою. На підтвердження даної думки можна навести підхід Мазур І.І., яка зазначає, що "тінь" завжди є віддзеркаленням світла, але у викривленому вигляді. Тобто тіньова і є "викривленою легальною економікою". Такий підхід акцентує увагу на тому, що тіньова економічна діяльність передбачає певні викривлення у способах, напрямках і видах господарської діяльності, порівняно з офіційним сектором, характеризуючи "тіньову економіку" як явище, що є "об'ємним

Законність видів діяльності	Легальні види діяльності, офіційно зареєстровані.	Нелегальні види діяльності	
	Виконуються в повній відповідності згідно з чинним законодавством	Формально згідно законодавства не є нелегальними, але не по своїй суті.	Порушення норм законодавства Адміністративні правопорушення.
Звітність в державні органи	Звітність подається в державні органи статистики	Окремі сфери випадають з державного регулювання і відповідно відсутня повна звітність.	Відсутня за напрямом діяльності. (Фальшиві звіти з метою відмивання і т.д.).
Відображення в офіційній статистиці	Врахована економічна діяльність в повному обсязі	Врахована економічна діяльність, проте не в повному обсязі. Окремі сфери економічної діяльності викривлено.	Не врахована економічна діяльність (Ненадана, сфальсифікована інформація і т.д.).
Державний контроль	Державний контроль виконується в повному обсязі	Державний контроль покриває лише окремі сфери економічної діяльності. Державне регулювання неефективно.	Державний контроль сфери відсутній.
Сектори економіки	Офіційна економіка	Прихований сектор	Кримінальний сектор
		Тіньова економіка	

Рис. 1. Основні критерії офіційної та тіньової економіки

Джерело: розроблено автором.

за змістом і всеохоплюючим щодо прихованих умов сформування певних видів діяльності, прихованого характеру створення доходів". До даного поняття також відносять такі підвиди тіньової економіки, як: прихована та кримінальна.

Важливим критерієм, як було визначено раніше, виділення тіньового сектору є критерій законності видів діяльності. Так, згідно з даним критерієм, усі сфери господарської діяльності можна розділити на офіційну економіку приховану, неформальну та кримінальну економіку. До офіційного сектору належать підприємства, що працюють з дотриманням усіх законодавчих норм і правил, до сфери тіньової економіки можна віднести ту діяльність, яка: (1) формально здійснюється згідно із законодавством, а не за своєю суттю, використовуючи різні прогалини у законах; (2) з незначними порушеннями, здебільшого адміністративного характеру. Діяльність, що передбачає тяжкі порушення законів, відноситься до кримінальної економіки.

Іншим критерієм віднесення тієї чи іншої діяльності до тіньової є звітність в державні органи влади. Діяльність, за якою звітує підприємство, що подається в державні органи статистики та висвітлює всі сфери своєї економічної діяльності, відноситься до офіційного сектору. Інформація щодо діяльності суб'єктів господарювання, що надана не в повному обсязі або зовсім відсутня відповідно належить до тіньового сектору. Виходячи з мотивів суб'єктів господарювання, інформація про легальну економічну діяльність може навмисно приховуватись (формальна реєстрація, часткове надання даних) або носити неформальний характер (офіційно незареєстрована діяльність, "домашня" економіка). До кримінального сектору тіньової економіки безперечно відноситься діяльність, за якою відсутня будь-яка звітність і вона є нелегальною згідно з чинним законодавством.

Така діяльність частіше за все пов'язана з кримінальним аспектом тіннізації економічної діяльності, коли

діяльність повністю прихована від держави або вона сфальсифікована та не відповідає дійсності з метою ухилення від сплати податків та протирічить чинному законодавству.

Відображення господарської діяльності в статистиці та ВВП також може бути використано як критерій віднесення діяльності до тіньової. При цьому звітність підприємств до органів державної влади та відображення такої інформації є різними за своєю суттю явищами, оскільки не відображення всієї інформації в державній статистиці часто є наслідком упущень держави в методології збору і розрахунку інформації. З точки зору даного критерію, будь-яка діяльність, що не врахована державою є тіньовою, оскільки не відображена у статистиці і органи влади не володіють інформацією про неї.

Важливим критерієм є державний контроль сфери і виду діяльності. У офіційній економіці передбачається можливість здійснення повноцінного державного контролю, на відміну від тіньового сектору де державний контроль покриває лише окремі сфери економічної діяльності або державне регулювання неефективне. У кримінальній сфері державний контроль відсутній.

III. Підходи до визначення результатів функціонування тіньової економіки.

Більшість вчених як результат тіньової економічної діяльності суб'єктів підприємства, визначають її як економічну діяльність, що спрямована на:

а) отримання доходів від господарської діяльності, де фактично джерело доходів, або окремі дії, спрямовані на отримання доходів з таких джерел не відповідають законодавчим нормам — "шляхом здійснення заборонених видів діяльності", "шляхом порушення законодавства"; (діяльність без ліцензії, або з неповною ліцензією, без реєстрації, або з порушенням умов такої реєстрації тощо). Тіньова економіка направлена на "отримання доходів від здійснення заборонених видів діяльності або на ухилення від суспільного (державного) контролю

лю та сплати податків при здійсненні легальних видів економічної діяльності" (С.В. Мочерний), "спрямована на отримання доходу шляхом порушення чинного законодавства" (О. Турчинов);

б) шляхом приховування обсягів доходів для зменшення податків чи повного ухилення від їх сплати, "з метою отримання надприбутку за рахунок приховування доходів і ухилення від сплати податків" (І.І. Мазур);

в) ухилення від офіційного обліку з боку держави, "діяльність, яка не враховується у валовому внутрішньому продукті (ВВП), тому що не показана органам державної влади", "виробнича діяльність, що не включається до ВВП", "будь-яка економічна діяльність, не врахована офіційною статистикою" (П. Гутманн). Тіньова діяльність окрім прямих витрат у вигляді податкових надходжень у бюджет країни, значною мірою саме впливає на відсутність інформацію про вироблені товари та послуги і подальше їх ігнорування при підрахунках офіційного ВВП держави. Валовий внутрішній продукт є одним із найважливіших показників розвитку країни, викривлення або не врахування його в повному обсязі матиме серйозні наслідки для країни в майбутньому. Особливе це відчутно для тих країн, де рівень тінзації сягає 40—60 % від рівня офіційного ВВП.

Інноваційна тінь — економічна діяльність, яка виникає в межах п'ятого та шостого технологічного укладу і не відображається у державній статистиці у зв'язку з тим, що виникають нові сфери, види і форми господарської діяльності, які ще не виявлені або не врегульовані в рамках чинного законодавства і не встановлений державний контроль за ними.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, під поняттям тіньової економіки можна вважати будь-яку економічну діяльність: (1) не враховується або частково враховується в офіційній статистиці органів державної влади і в валовому внутрішньому продукті (ВВП) країни відповідно; (2) не контролюється державою або знаходиться поза межами ефективного державного контролю і регулювання; і (3) здійснюється з метою отримання доходів, мінімізації витрат та ухилення від сплати податків.

Питання визначення специфіки функціонування і розвитку тіньового сектору та особливостей детінізації в умовах переходу світової економіки на інноваційний шлях розвитку вимагає подальших досліджень.

Література:

1. Franz A. Estimates of the hidden economy in Austria on the basis of official statistic // Guide-book to statistic on the hidden economy conference of European statisticians, United Nations. — N.Y., 1992 — P. 67—78.
2. Dilton A., Morris C. What do we know about the Black Economy? // Fiscal Studies. — 1981. — № 2.
3. Dallago B. The dimensions of Irregular Economy: Methods of Estimation and Quantitate results. — Vienna, 1993 — P. 20.
4. Schneider F. Measuring the size and development of the shadow economy. Can the causes be found and the obstacles be overcome? / F. Schneider // Brandstaetter H., Guth W.: Essays on Economic Psychology. — Berlin: Springer Publishing Company, 1994. — P. 193—212.
5. De Soto E. The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World / E. De Soto. — N.Y.: Harper and Row, 1989. — P. 342.
6. Gutmann P.M. The Subterranean Economy // Financial Analysts Journal, 1977. — Vol. 33. — P. 24—27.

7. Contini B. The Irregular Economy of Italy: a Survey of Contribution // GuideBook to statistics on the hidden economy, 1982 — P. 198—208.

8. Blades D. The Hidden Economy and the National Accounts // OECD, Occasional Studies, 1982 — P. 44—53.

9. Мазур І.І. Детінізація економіки України: теорія та практика: моног. / І. І. Мазур. — К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2008. — 239 с.

10. Турчинов О.В. Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О.В. Турчинов. — К.: Видавництво "АртЕк", 1995. — 300 с.

11. Варналії З.С. Теоретичні засади детінізації економіки України // Вісник Вінницького політехнічного інституту", 2014. — 46—53 с.

12. Мандибур В.О. Тіньова економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження / В.О. Мандибур. — К.: Парламентське вид-во, 1998. — 135 с.

13. Клямкин І.М. Теневаея Россия: Экономико-социологическое исследование / И.М. Клямкин, А.М. Тимофеев. — М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2000 — 595 с.

14. Коломер В'ядель Д. А. Теневаея экономика и теория солидарного труда / Д. А. Коломер В'ядель // Латинская Америка, 1999. — № 4. — С. 53—59.

References:

1. Franz, A. (1992), "Estimates of the hidden economy in Austria on the basis of official statistic", Guide-book to statistic on the hidden economy conference of European statisticians, United Nations, pp. 67—78.
2. Dilton, A. and Morris, C. (1981), "What do we know about the Black Economy?", Fiscal Studies, no. 2, pp. 20—35.
3. Dallago, B. (1993), "The dimensions of Irregular Economy: Methods of Estimation and Quantitate results", Vienna, p. 20.
4. Schneider, F. (1994), "Measuring the size and development of the shadow economy. Can the causes be found and the obstacles be overcome?", Springer Publishing Company, Berlin, pp. 193—212.
5. De Soto, E. (1989), "The Other Path: The Invisible Revolution in the Third World", Harper and Row, New York, P. 342.
6. Gutmann, P.M. (1977), "The Subterranean Economy", Financial Analysts Journal, vol. 33, pp. 24—27.
7. Contini, B. (1982), "The Irregular Economy of Italy: a Survey of Contribution", GuideBook to statistics on the hidden economy, pp. 198—208.
8. Blades, D. (1982), "The Hidden Economy and the National Accounts", OECD, Occasional Studies, pp. 44—53.
9. Mazur, I.I. (2008), Detinizacija ekonomiki Ukraini: teorija ta praktika [Shadow Economy of Ukraine: Theory and Practice], Vidavnichno-poligrafichnij centr "Kiivskij universitet", Kyiv, Ukraine.
10. Turchinov, V. O. (1995), Tin'ova ekonomika: teoretichni osnovi doslidzhennja [Shadow economy: theoretical bases of research], Vidavnictvo "ArtEk", Kyiv, Ukraine.
11. Varnalii, Z. S. (2014), "Theoretical basis of Ukraine shadow economy", Visnik Vinnic'kogo politehnicznego institutu, pp. 46—53.
12. Mandibura, V.O. (1998), Tin'ova ekonomika Ukraini ta naprjami zakonodavchoj strategijii її обмеzhennja [The shadow economy of Ukraine and the directions of the legislative strategy of restriction], Parlaments'ke vid-vo, Kyiv, Ukraine.
13. Kljamkin, I. M. (2000), Tenevaja Rossija: ekonomiko-sociologicheskoe issledovanie [Russian shadow economy: economic and sociological study], Ros. gos. humanit. un-t, Moscow, Russia.
14. Kolomer V'jadel', D. A (1999), "Shadow economy and the labor theory of solidarity", Latinskaja Amerika, no. 4, pp. 53—59.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2015 р.